

Bartos-Elekes Zsombor
A HATALOM NÉVRAJZA – A NÉVRAJZ HATALMA

Jelen dolgozat a földrajzi nevek és a térképi megírásuk hatalomtól való függőségének történetéből mutat be pár jellegzetes vonást, tovább szűkítve: főleg erdélyi, utóbbi két évszázadi példákkal.¹

A hatalom névrajzának kiváltó oka a névrajz hatalma: egy területet a birtokos akkor érzi teljesen magáénak, ha meg is tudja nevezni. A hatalom a földrajzi neveket létre hozta, alakította, válogatta, használta önképe szerint – így a hatalom által kreált szimbólumok a tér részeivé váltak.

Erdélyben egy adott évszázadon belül három eltérő hatalmi korszakot különíthetünk el. A hatalom átrendeződésével a hivatalos nyelvek, és a hivatalos nyelvű földrajzi nevek is átrendeződtek: előbb az osztrák (1854), majd a magyar (1898–1913) és végül a román (1925 után) hatalom módosított a földrajzi neveken és használatukon.

A dolgozat rövid elméleti bevezetés után arról szól, hogy Erdélyben az adott időszakban miként szolt bele a hatalom a helységnevek és közterületnevek megállapításában, illetve, hogy ezt az állami topográfiai térképeken hogyan jelenítette meg. Zárásként visszajutunk a kezdőponthoz: azt vizsgáljuk, hogy mekkora a hatalma a hatalom által alakított névrajznak.

Általános megjegyzések

1. Ha a *történelem és térképészet viszonyát* vizsgálják, akkor általában az merül fel, hogy az előbbi hogyan manipulálja az utóbbit, azaz hogyan vetíti papírra geopolitikai nézőpontját, hogyan hangsúlyozza a földrajzi térhez köthető szimbólumait, és ezek által hogyan használja a térképeket propagandacélokra. Jelen konferencia több előadása / dolgozata is vizsgálja ezt a kérdést. Fontos ez a *térkép és olvasó viszony* miatt: az válik ismertté, ami a nyomtatott anyagon megjelenik.

Általános térképek esetében szokásos megoldások a határrajz nem egyértelmű rajzolata: azaz már / még nem létező, de a szerkesztőnek „kedves” határ feltüntetése; a szerkesztő számára „nem megfelelő” valóságos határ eltérő értelmezése, halványítása; színárnyalatok révén egymáshoz nem tartozó közigazgatási egységek összemosása, vagy épp egymáshoz kötődő egységek elkülönítése. (Lásd 1. ábra).

---

¹ A dolgozat két előadás írott változata. Először, tömörebb változatban elhangzott a *Térképészet és történelem Európában* című, a *Károlyi József Alapítvány* által szervezett *nemzetközi szemináriumon* (Fehérvárcsurgó, 2007. március 30–31.). Másodjára, bővebb változatban elhangzott *Magyar Térképbarátok Társulata* által szervezett előadásként (Budapest, 2008. február 25.).

1. ábra. Részlet 21. sz. eleji autótérképből. A térkép szerkesztői nem vették figyelembe a valóságot, azaz az olvasó az (elvileg) tájékozódást segítő térképen nem azt találja, amit a terepen láthat: a helységnevek nem a hivatalos nevek, a határok nem a jelenlegi határok stb. (Magyar Élettér Autóatlasz. Budapest, 2005).

A tematikus térképek esetében (különösen etnikai térképekre érdemes gondolni) szintén jellemző a nem objektív alapanyag használata, vagy az etnikumok színárnyalatainak eltérő erőssége, továbbá az abszolút vagy relatív mutatók játékaival a valóságtól eltérő kép bemutatása.

2. Jelen dolgozat szűkíti a témát: a térkép összetevőiből csak egyet választ ki, a neveket. A földrajzi nevek és a térképi megírásuk hatalomtól való függőségének történetéből mutat be pár jellegzetes vonást, tovább szűkítve: a célterület Erdély, az időszak: 1849–1940. (A térképi névrajz szerkesztési elveinek részletesebb leírását, továbbá az Erdélyt érintő, XIX. és XX. századi névmegállapítás és térképi névhasználat részletesebb elemzését lásd: [Bartos-Elekes 2005]).

A hatalom névrajzának kiváltó oka a névrajz hatalma. Ferjan Ormeling [Ormeling 2003] megfogalmazásának felhasználásával a hatalom XIX. és XX. századi (nacionalista) névrajz-manipulációinak érvelése a következők voltak: egy területet a birtokos akkor érzi teljesen magáénak, ha meg is tudja nevezni – tehát az a legbiztosabb, ha a birtokában levő terület neveit maga rendszabályozza: hozza létre, alakítja, válogatja, használja önképe szerint – hiszen a hatalom által kreált szimbólumok így a tér részeivé válnak. A földrajzi nevek így kerültek a hatalom látókörébe.

3. Peter Jordan [Jordan 2005] a földrajzi nevek súlyát vizsgálja a szövegekörnyezet függvényében. Leírja, hogy folyó szövegben erejüket veszítik; de önálló megjelenéssel magukra vonják a figyelmet: névtáblákon, térképeken.

A folyamatos szövegek közül a földrajzi nevek legnagyobb arányban a földrajzi térrel kapcsolatos bármilyen szöveges, vagy vizuális dokumentumokban (földrajz-, történelem-tankönyvek, szakszövegek, útikönyvek és főként ezen témák térképi ábrázolása stb.) jelennek meg. Ezekben belül különösen fontos a hatóságok által használt földrajzi nevek vizsgálata: menetrendek, közlekedési irányjelzők, topográfiai és kataszteri térképek stb. Általában az e közegekben levő földrajzi nevek használatát bizonyos mértékben irányítják, akár ajánlásokkal, akár szabályokkal.

Névtábla esetében csak közvetlenül, odautazással, fokról-fokra ismerjük fel a többnyelvű közeget (az egynyelvű, csak többségi névtábla erre leplet borít). (Lásd 2. ábra).

2. ábra. Nem hivatalos névtábla Székelyudvarhely határában.

A földrajzi nevek legintenzívebb megjelenési közege a *térkép*: a térképek révén nem szükséges odautaznunk, azonnal felismerjük a többnyelvű terület méretét. A többnyelvű névrajz használata révén a többnyelvű terület mérete és jelentősége azonnal átlátható, ezért válik a legkényesebb politikai kérdéssé használatuk.

Jordan fontosnak tartja, hogy az állami topográfiai alaptérképeken megjelenjen a hiteles (tehát többnyelvű közegben többnyelvű) névanyag, hiszen – elméletileg – ez a térképtípus a legfontosabb forrásanyag. Ormeling talán pont e miatt az aspektus miatt írja tanulmányában [Ormeling 1983: 14], hogy a térkép a legmegfelelőbb közeg a hatalom kisebbségek irányában tanúsított magatartásának vizsgálatára.

4. A hatalom a földrajzi neveket – azok közül is főleg a *helységneveket* és a *közterületneveket* – a következő módon tudja befolyásolni: a földrajzi név *léte, alakja*; a földrajzi név (térképi) *használata*.

A hatalom beleszólhat abba, hogy mekkora legyen az nyelvéhez tartozó névterület. Névterületnek nevezzük az adott nyelven megnevezhető földrajzi helyek összességét. Tehát, ha a névterület kisebb a nyelvterületnél, vagy az államterületnél, akkor feleleveníti lappangó neveit erről a területről, vagy ezek hiányában újakat hoz létre mesterségesen. A hatalom beleszólhat abba is, hogy milyen legyen a földrajzi neveinek alakja, sokszor változtat azokon felülbírálván a természetes nyelvi fejlődést.

A hatalom másik lehetősége az általa kanonizált nevek használatának különböző fokozatú előírása, más nevek használatának korlátozása.

A *térképszerkesztők mozgásteret* sokszor minimálisra szűkül: az elvárások által szabott határokon belül igyekeznek saját véleményüket is bemutatni.

A hatalom és a földrajzi nevek Erdélyben, időszakok

5. Erdélyben egy évszázadon belül három eltérő hatalmi korszakot különíthetünk el. A terület:

- 1867-ig a német nyelvű *Habsburg Birodalom* egyik tartománya, majd
- 1867-től 1918-ig az *Osztrák–Magyar Monarchia* magyar részén helyezkedik el, majd
- 1918-tól *Románia* része.

A hatalom átrendeződésével a hivatalos nyelvek, és a hivatalos nyelvű földrajzi nevek is átrendeződtek:

- 1854-ben az *osztrák* hatalom a közigazgatási átszervezéssel a német névterületet növelte, de mesterséges névváltoztatást nem hajtott még végre, illetve más nyelvű nevek használatába nem szólt bele.
- 1898 után a *magyar* hatalom országos szinten a magyar nyelvű helységneveket átírta, más nyelvű nevek használatát korlátozta, helyi szinten a közterületnevek szintén lecserélődtek.
- 1925-től a *román* hatalom több lépésben módosít a saját településnevein, más nyelvű nevek használatát többször korlátozza vagy megengedi.

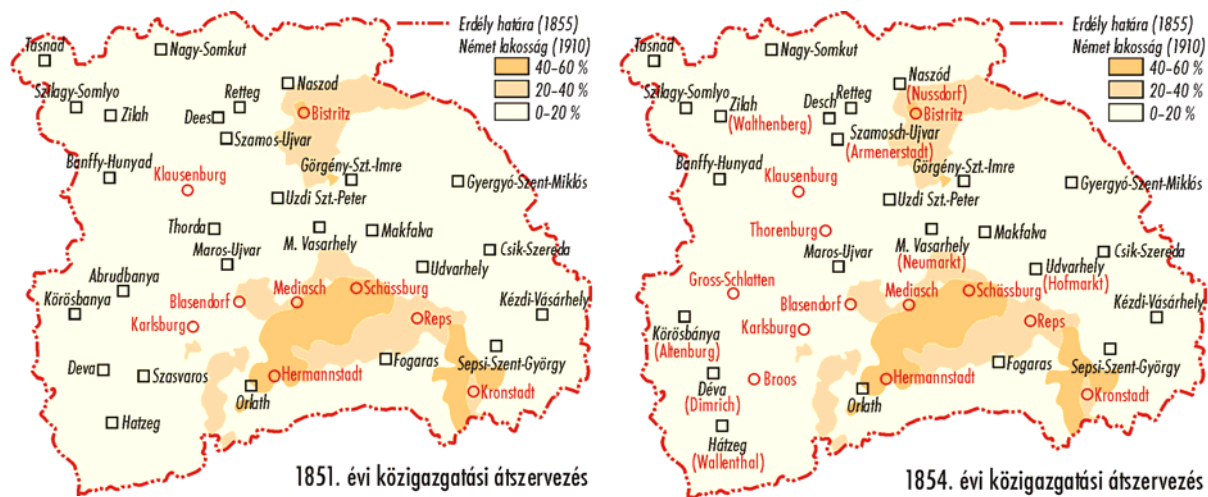
Érdekes ezt az időszakot vizsgáljunk: tehát a XIX. század második felét, illetve a XX. század első felét, hiszen ebben az időszakban találkozhatunk a legizgalmasabb megoldásokkal, témánkkal kapcsolatban. A következőkben időszakonként összefoglalom, hogy miként szólt bele a hatalom a helységnevek és közterületnevek megállapításában, illetve, hogy ezt az állami térképeken, tehát a topográfiai térképeken hogyan jelenítette meg.

A hatalom névrajza a szabadságharc és a kiegyezés között (1849–1867)

6. Hatósági *helységnev*-megállapítás Erdélyben először a Bach-korszakban érhető tetten.

Az abszolutizmus korában két közigazgatási átszervezés történt: az első, az ideiglenesség jegyében született 1851-ben, majd ezt 1854-ben véglegesítették. [ErdTört 1987: 1432–1437]. Mindkét rendeletet a háromnyelvű Országos Törvény- és Kormánylapban hirdették ki. A három nyelven egymástól különböző neveket jelöltek meg ugyanarra a településre, melyek sok esetben nem csak átírásban különböztek: tehát a kerületeknek és a helységeknek a történelemben először három hivatalos nevük lett (magyar, német és román).

Az 1851. évi közigazgatási rendeletben csupán a közismert német neveket jelölték. 1854-ben lényegesebb több név jelenik meg a német szövegben. A két névrendezés között három év telt el. Ilyen kevés idő alatt a névhasználat-változást már mesterséges beavatkozás eredményének kell tekintenünk: valamilyen ok miatt fontossá vált az osztrák jelenlét hangsúlyozása. Gyanúnkat az is igazolja, hogy a magyar nevek esetében az átvétel már németesebb lesz: már nem változatlanul írják őket, hanem belép a német hangjelölés, vagy a fordítás. A több esetben használt, a két nevet egymásnak megfelelő megoldás jelzi, hogy nem voltak ezek közismert, egyértelmű nevek, esetleg így próbálták beemelni az új nevet a szász köztudatba. Az 1854-es rendelet a német nevek egy olyan lappangó rétegét javasolta feléleszteni, amelyet addig alig ismertek (nem jelentek meg a reformkori, helyi német nyelvű térképeken sem), csupán részletes névtárak (Lipszky, Lenk munkái) tartalmazták ezeket. Tehát Erdélyben az 1854-es névrendezés során nem történt mesterséges névadás, csak a német névterület mesterséges növeléséről lehet beszélni. [Bartos-Elekes 2004] (Lásd 3. ábra).

3. ábra. Az 1851-es járásszékhelyek nevei az Országos Törvény- és Kormánylap német nyelvű szövegeiben (Balra: 1851-ben; jobbra: 1854-ben). Pirossal a német nevek, 1851-ben csak a német lakosságú területen fekvő városoknak és a környező nagyvárosoknak használtak német neveket, 1854-ben már lényegesen többnek.

7. A *közterületek nevei* esetében a hatósági névmegállapítás ebben az időszakban még nem jellemző. A helyi hatóság a közterületeket a kialakult természetes elnevezéssel használja, a szöveggel megegyező nyelven. Az utcanevek nagyobb erdélyi városainkban a középkortól szinte változatlanok voltak, a nagyobb városokban a közterületek nevei akár már XIV–XV. századtól adatolt.

8. Az adott időszakban fejezik be a II. osztrák katonai *topográfiai felmérést*. A felmérést a Magyar Királyság keleti részeiben (a mai Partium és Bánság területén) az 1860-as évek első felében hajtják végre. [Jankó 2001]

A topográfiai térkép szelvényein a helyben használt neveket közvetítik a német nyelvű olvasóknak, hiszen a katonaság nyelve a német.

A felmérési szelvényeken a földrajzi nevek a helyben használt nevek. A településnevek első neve általában magyar nyelvű, de román vagy német nyelvű területen találunk román, ill. német nyelvű első nevet. Az első név alatt sok esetben megadják a település egyéb nyelvű névváltozatait is, előttük a nyelv rövidítésével. A domborzati-, vízrajzi és területnevek esetében is figyelembe veszik a helyi neveket. Egymáshoz közel találunk román, magyar és német neveket, néha névpárokat is. A rövidítések német, ill. magyar nyelvűek.

A földrajzi megjelölések, a magyarázó írások és a kísérő szövegek a német nyelvű olvasók miatt német nyelvűek.

9. *Összefoglalva* a XIX. század közepi névpolitikát, elmondhatjuk, hogy az osztrák hatóságok idejében még a helyi nevek elve működött, azaz a közigazgatásban a helyi lakosság neveit használták, a térképen pedig első sorban a helyi lakosság megnevezéseit tolmácsolták az adott nyelvű olvasóközönségnek. A helyi nevek elve mellett a természetes névadás tiszteletben tartását is megemlíthetjük, amely elv ebben az időszakban veszette el egyeduralmát, megjelent a névterület mesterséges növelése (mesterséges névadásról talán még nem lehet beszélni).

A hatalom névrajza a kiegyezés és az első világháború között (1867–1918)

10. Határozottabb volt a fellépése a magyar hatóságoknak: saját földrajzi neveiket már nem csak bővítették, hanem alakították is. A névmegállapítás kiterjedt a közterületnevekre is, nem csak a helységnevekre. Beleszóltak a nevek használatába is. Mindez elsősorban 1898-tól kezdődött.

Az 1898. évi IV. törvénycikk a *község- és egyéb helynevekről* kimondja, hogy: „Minden községnek csak egy hivatalos neve lehet”; a községek neveinek megállapítását a belügyminiszter hatáskörébe rendeli. Országos községi törzskönyvbizottság létrehozását mondja ki, amelynek feladata a községek neveinek nyilvántartása (az ún. törzskönyvben); e bizottság feladata javaslatot tenni a nevek helyesírására, a névváltozatok és a homonímia kiküszöbölésére, és olyan intézkedésekre nézve, amely eredményeképpen a nevek ne csak a hivatalos használatban, hanem a társadalmi érintkezésekben is minél inkább elterjedjenek és kizárólagossá váljanak. A hivatalos iratokban, a tankönyvekben, a térképeken stb. – tekintet nélkül arra, hogy az irat milyen nyelven van megszerkesztve – kizárólag a törzskönyvezett név használható; egyes helyeken (pl. tankönyvek) egyéb névváltozatok is magyaráztaképpen feltüntethetők [1898: IV. tc.]

A törvény következtében megindul a helységnevérendezés, azaz a községek törzskönyveztetése Magyarországon (Horvátország nélkül). (A helységnevérendezés részletes elemzését Mező András végezte el. [Mező 1982: 114–266; Mező 1999]). A törzskönyvbizottság 1898 és 1912 között működött, ez idő alatt a feladatát végrehajtotta az összes vármegyében: javaslatot tett az összes község nevére. [Mező 1982: 114–120]

A bizottság országos szinten a több mint tizenkét ezer helység neveinek csupán felét őrizte meg változatlanul; a nevek kb. harmadát jelentősen megváltoztatta (új névadás, az alaptag és/vagy a jelző pótlása, cseréje, törlése stb.); a maradék neveken pedig minimális változtatást eszközölt (helyesírás változtatása, pl. kötőjel használata helyett egybeírás) [Mező 1982: 132–133]. Azonban az országos átlaghoz képest jelentős volt a szórás: nemzetiségi területeken a névváltoztatások száma több volt, mint a névmegőrzésé, ill. maga a változtatás is gyökeresebb volt.

A névérendezés szükségességét a sok homonímia, paronímia (hasznló alakú / kiejtésű nevek) és névváltozat miatt kialakult tájékozódásbeli és postai forgalmi gondokban jelölték meg. A névérendezés ezt valóban megoldotta: a településekhez egy és csakis egy nevet rendelt hozzá, melynek egyértelmű volt a helyesírása. Ez a névérendezés vitathatatlan pozitívuma.

Ha a névérendezés csak a szükséges feladatát látta volna el (egy névhez egy és csak is egy név hozzá rendelése), akkor azt megoldhatta volna a jelzők módosításával. Az ilyen jellegű módosítások az összes módosítások csupán egyharmadát teszik ki, így a módosítások további kétharmadánál egyéb szempontot vett figyelembe a bizottság [Mező 1982: 264–265]. Ilyen egyéb szempont volt – Mező összefoglalása szerint – elsősorban a magyarosság, a történetiség, a helyesírásbeli egység, a motiváció, a szabatosság, az etimológiai világosság. [Mező 1982: 138–152].

A bizottság elnöke a belügyminiszternek írt levelében egyik célként fogalmazta meg, hogy „külsőleg, a helynevekben is megnyilvánuljon e területnek a magyar államhoz való tartozandósága”. [Mező 1982:143]

Tehát a bizottság rendkívül körültekintő módszere leple alatt az elégségesnél jóval több néven változtatott. A praktikum jelszava alatt a bizottság valójában számos szükségtelen mesterséges nevet alkotott: magyarra való átírással, de főleg fordítással, részben, vagy teljes mértékben új név kitalálásával, elfelejtett név felelevenítésével stb. A magyarosítás természetesen ellenkezést váltott ki, hiszen országos szinten a névváltoztatásoknak 97%-a nem volt kért változtatás, hanem a bizottság javasolta. A bizottsági javaslatok közül csupán 43%-ot fogadott el szó nélkül a helyi szerv. A többi esetében fellebbezett, ragaszkodva a régi

névhez, esetleg újabb javaslatot előhozva. A fellebbezett és újratárgyalt nevek közül a belügyminiszter 62%-ban a fellebbezés ellenére a bizottság javaslatát fogadta el, 23%-ban elfogadta a helyi javaslatot, 15%-ban pedig elmaradt a döntés [Mező 1982: 266].

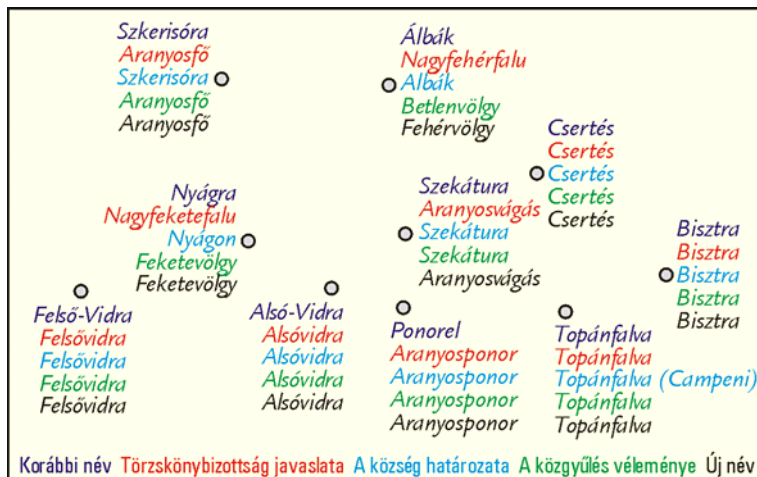
A döntéshozatal módjáról példaként két mesterséges névadás történetét tolmácsolom a községi tárgyalási ívekből Mező András tudósítása alapján [Mező 1999]:

Oláh-Andrásfalva >> Székelyandrásfalva: A településnek egy neve volt (Oláh-Andrásfalva), más névváltozatot nem használtak (ezt a nevet használta a posta, a vasút, ez volt a pecséten, régebről sem tudtak más névről), nem is kértek új nevet. A helységnév-bizottság elnökhelyettese (Vizaknai Antal) a Magyarosandrásfalva nevet javasolta (a falun átfolyik a Magyaros-patak), végül a bizottság Márki Sándor kolozsvári egyetemi tanár, bizottsági tag javaslatát fogadta el 1904-ben: Székelyandrásfalva (indoklása: a település a székely lakosságú Udvarhely vármegyében található). A községi képviselőtestület tiltakozik (érve: csak egy magyar család lakik a faluban). Végül a bizottság a fellebbezést nem fogadja el (indoklásuk: laknak itt magyarok, a többiek beszélik a nyelvet), így lett Oláh-Andrásfalvából Székelyandrásfalva.

Toplicza >> Maroshévíz: A Toplicza név mellett használták az Oláh-Toplicza nevet is (sőt Orbán Balázs Gyergyó-Topliczaként említi). A Maros–Torda vármegyei törvényhatóság új nevet kér a bizottságtól: Maros-Hévizet. A bizottság elfogadja a kérelmet (1905). A község tiltakozik, ragaszkodik a Toplicza elnevezéshez, érveik: ők sohasem kérték a nevet, tíz évvel korábban is tiltakoztak a névváltoztatási szándék ellen. A törzskönyvbizottság a tiltakozásnak nem ad helyet, bár elismeri, hogy a község valóban nem kérte a nevet, viszont az új név mellett szól, hogy az országban több Toplicza van, illetve, hogy a megyei bizottság javasolta.

A névrendezés máig ható negatívuma a magyar névhasználatban a természetes eredetű névanyag átforgatása. Mivel a magyar nyelvterület kisebb volt, mint az államterület, így a magyar névterület is kisebb volt az államterületnél. A törzskönyvezés során a névterületet megnövelését, összefüggővé tételét határozták el. Magyar lakosság által nem lakott településeken, ahol korábban a nemzetiségi név átírását, elfogadását használták a magyar nyelvben, annak tolerálása helyett ezentúl annak magyarra fordítása, vagy új név jelent meg. A bizottság a magyar neveket saját képére és ízlésére alakította; számos gyökértelen nevet hozott létre.

A névrendezés másik negatívuma a természetes eredetű nemzetiségi nevek elsüllyesztése. A magyar nyelvű névhasználat kizárólagossá tételével túllépett az osztrák névrendezés módszerén, hiszen az csak a saját nyelvbe avatkozott, a másokét nem csorbította. Megszüntette a helyi nyelvű névhasználati hagyományt, helyette az államnyelvű névhasználatot elindítva. Sajnos nem állott ezzel egyedül Európában, hiszen ebben az időszakban szinte minden országban hasonló jellegű intézkedés folyt. A névrendezés az egyoldalú névhasználat kimondásával még inkább vörös posztó lett a nemzetiségek szemében: ötletadója lett a két évtizeddel későbbi román, hasonló jellegű viszontválasznak. (Lásd 4. ábra).

4. ábra. A Topánfalvi járás (Torda-Aranyos vm.) helységeinek törzskönyvezési folyamata (1909).

11. A *közterületek nevei* az adott időszakban már szintén a rendszeres hivatali névmegállapítás körébe kerültek át. Erdély városaiban a város vezetése dönt a közterületek neveiről, hivatalos utcanévjegyzékben rögzíti azt. Megsűrűsödik a mesterséges névadás, vagyis a város nemcsak elfogadja, nyilvántartja a kialakult utcaneveket, hanem maga nevez meg közterületeket. A mesterséges névadás főleg a századfordulótól jellemző.

A korabeli várostérképek alapján észrevehető, hogy a magyar többségű nagyvárosokban (Arad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmárnémeti) főleg a reformkor személyiségei és néhány helyi vonatkozású ismert személy a névadó motívum a közterületeken. A kevertebb etnikumú városokban (Brassó, Nagyszeben, Temesvár) a mesterséges névadás mértéke alacsonyabb mértékű, sőt a nevek inkább őrzik a régebbi elnevezéseket. A mesterséges névadások esetében pl. Temesváron nagyobb a hangsúly a osztrák jelenlétnek, a helyi személyiségeknél a nemzetiségek nevei is szerepelnek, a magyar történelemből nemcsak a reformkor a fontos. Brassó és Nagyszeben szinte teljesen megőrizte a középkorban kialakult, és azóta szinte változatlan neveit, s azokat a helyi nyelveken használta.

12. Akárcsak a II., úgy az ebben az időszakban készült III. osztrák *katonai felmérés*nél a helyi (akár kisebbségi) nevek használata volt jellemző úgy a térképen belül, mint a gyámrajzban. Ez az eljárás a XIX. század végére már kivételesnek mondható európai szinten: az országok legnagyobb részében már az államnyelvi névalakok jelennek meg a topográfiai térképeken, a kisebbség nyelvének használata a kísérő szövegekben fel sem merül. Ferjan Ormeling tanulmányában [Ormeling 1983: 171] majdnem tökéletesnek nevezi ezt a névpolitikát, összehasonlítva a korabeli (és akár mai) európai helyzettel.

13. Tehát a dualizmus névpolitikájában két új jellemvonás jelenik meg: a helyi nevek elve helyett az államnyelvi névpolitika válik fontossá, különösen a millennium környékétől; az államnyelvi neveket pedig, ha kell, akkor mesterséges névadások révén érik el, saját szimbólumaikat is beépítve a térbe. Sajátos helyzetben marad az ország területéről készülő topográfiai térképsorozat, amelyet „kívül” (Bécsben) szerkesztenek, ezeken továbbra is a helyi nevek elve működik.

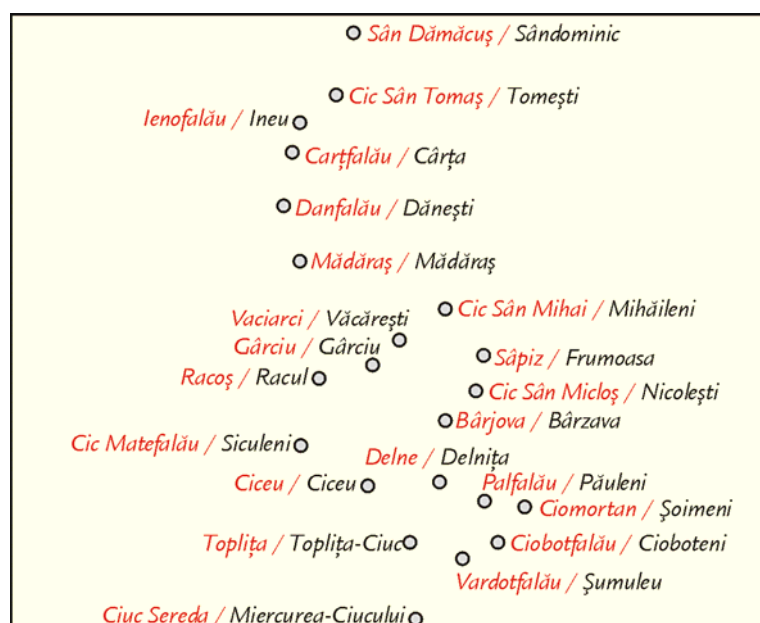
A hatalom névrajza a két világháború között (1918–1940)

14. 1918-ban a román névterület nem fedte le teljes mértékben Erdélyt. Az I. világháború előtti erdélyi kiadású, román nyelvű helységnévszótárokból, útleírásokból, térképekből arra következtethetünk, hogy a román nyelvterülettől távol eső (pl. a Székelyföld belsejében elhelyezkedő) kisebb településeknek nem volt román megnevezésük.

Az I. világháborút követő évektől a hivatalos név csak román név lehetett, így a román közigazgatás minden településnek román *helységneveket* igényelt. 1925-ig az egyéni névmegállapítások révén helység-szinten teljes lefedettségű lett a román névterület, minden településnek lett román neve, számos településnek pedig megváltozott a neve. A tájékozódás segítésére az első években helységnév-szótárak jelennek meg.

A hatósági rendezés 1925-ig váratott magára. Az 1925. június 14-i 95. törvény a közigazgatás egységesítéséről szól, mellékletében felsorolja az összes település nevét, az új megyebeosztásban, a Bánság kivételével, melyet utólag rendeztek [Monitorul 1925: 3–215]. A rendelet a húszas évek elején kialakult névhasználatához képest is még közel félezer erdélyi településnek változtatja meg a nevét, ill. kisebb módosításokat végez az erdélyi megyék neveiben és alakjában. A változtatások előkészítéséről, eredményeiről Victor Meruțiu számol be közigazgatás-történeti kötetében [Meruțiu 1929].

A közigazgatási átrendezést egy földrajztudósokból és katonatisztekkel álló bizottság készítette elő. 1925-ben előzmény nélküli, mesterséges nevet kapott pár nagyobb város is. Egységesítenek a neveken: a korábbi szótárak bizonyos települések esetében még több román nevet jelölnek, pl. egy magyarból átvett nevet, amelyet megtalálunk az erdélyi román neveket tartalmazó forrásokban, és egy inkább mesterséges nevet, amelyet többnyire az Erdélyen kívüli, vagy újabban megjelent forrásokban lelhetjük őket fel először. A bizottság többnyire a második név mellett dönt, azt egységesíti, teszi hivatalossá. Meruțiu a névváltoztatások egyötödét (mintegy százat) megkérdőjelezi, mondván, ahogy azok nem a legjogosabb elnevezések; megkockáztatja, hogy e névváltoztatokban a döntést kivették a szakbizottság kezéből; tehát e neveknek, ő, mint a bizottság tagja nem vállalja az apaságát [Meruțiu 1929: 209]. Meruțiu nem ért egyet azzal a megoldással, amikor a névadó motívum: személy. [Meruțiu 1929: 209–210] (Lásd 5. ábra).

5. ábra. A felcsíki helységek román neveinek megváltozása az 1920-as években.

Összehasonlítva a századfordulós magyar törzskönyvezést a két világháború közötti román névváltoztatásokkal, számos közös vonást fedezhetünk fel. Közös vonás az, hogy mindkét névrendezés megoldotta a névegységesítést, a rendezés következtében a településeknek már csak egy nevük maradt, a hivatalos. Az egységes név kialakításakor mindkét névrendezés csak az állam nyelvét vette figyelembe, a helyi nyelvű neveket háttérbe szorította. Mindkét névrendezésnek egyik fő szempontja volt az „államnyelvűsítés”: mindkettő még a saját nyelvű nevein is változtatott annak érdekében, hogy a név még inkább magyarosabb, ill. románosabb legyen. Erre az egyik jellemző példa Magyar- és Oláhgyerőmonostor esete. A magyar névrendezés során megőrizték Magyargyerőmonostor nevét, illetve a másikat Felsőgyerőmonostornak nevezték át. A román névrendezés során (1925-ben) Mănăsturu Românesc őrizte meg a nevét, míg Mănăsturu Unguresc helyett Mănăstireni lett a helység neve. (Az első lépésben a két falu alkotta község neve volt Mănăstireni, mindkét település megőrizte a régi nevét, a második lépésben pedig Magyargyerőmonostor vette fel a Mănăstireni nevet.) Mindkét névrendezés nemcsak a kisebbség, hanem saját maga természetes névanyagának egy részét elsüllyesztette. (Lásd 6. ábra).

6. ábra. Magyar- és Felsőgyerőmonostor megnevezései 1800 körül, az 1913-as magyar helységnévtárban és az 1925-ös román névrendezés után.

15. A két világháború között az erdélyi városokban a *közterület* hivatalos neve román nyelvű lett, már 1919-től. Románia többi városaihoz hasonlóan a királyi családról, a történelem, az irodalom kiemelkedő személyiségeiről, vagy köznévv felhasználásával neveztek el közterületet. A magyar többségű nagyobb városokban alig maradt magyar személyről elnevezett közterület.

16. Román kiadású *topográfiai térkép* Erdély területéről már a határváltozások előtt is készült: az I. világháború során szelvények készültek Erdélyről. A szelvények tartalma – a gýmrajz megjegyzése szerint – a III. osztrák felmérés térképei alapján készült. A térkép

névrajza nem tér el jelentősen az osztrák katonai térképétől: a földrajzi nevek továbbra is a helyi nyelveket tükrözik, csak a magyarázó írásokat és a kísérő szövegeket cserélték le az olvasó nyelvére, vagyis románra. A helységnevek, víznevek, területnevek, domborzati nevek megőrizték az osztrák névrajzot: pl. még nagyjából román nyelvterületen is hiányozhat a román településnév, vagy találunk patakokat csak német megnevezéssel. A földrajzi megjelöléseket, ill. a magyarázó írásokat lecserélték. A kereten kívüli eső rész csak román nyelvű.

Az 1920-as évek elejétől kezdve elkészül az egységes szelvényezésű román topográfiai térképrendszer. E térképek alapja továbbra is az osztrák térkép volt, azonban a névrajz és a részbeni helyesbítés – a gyámrajzi megjegyzés szerint – már a román topográfiai szolgálat munkája. A fontosabb földrajzi nevek (pl. helységnevek, víznevek) már csak románul jelennek meg a térképen, azonban a kisebb területnevek, csúcsnevek vagy földrajzi megjelölések esetében még többször találkozunk helyi, kisebbségi megnevezéssel. E kisebbségi nevek száma a harmincas évekre csökken, helyettük vegyes helyesírású, vagy románra átírt vagy lefordított név jelenik meg. A magyarázó írások ill. kísérő szövegek román nyelvűek.

A XX. század első felében készült román topográfiai térképek fontos alapanyaga volt az osztrák katonai felmérés. Azonban annak helyi nyelvekre odafigyelő szellemiségét egyre kevésbé tartják be a szerkesztők: az újabb kiadásokkal fokozatosan csökken, majd elvész a többnyelvűség.

A névrajz hatalma

17. A fentiekben azt érintettük, hogy hogyan kezdett beleszólni a különféle nyelvű hatalom egy többnyelvű terület (az adott esetben Erdély) névanyagába. A vizsgált időszak előtt, tehát a XIX. századig nem volt a névanyag központi irányítás alatt, a természetesen kialakult neveket a helyi nyelveken említették a közigazgatásban. A vizsgált időszak három felvonása alatt ez fokról fokra megváltozott. Előbb a névanyag helységnevi része került a központi irányítás alá, majd a közterületnevek is a helyi közigazgatás felügyeletébe kerültek. Előbb csak a nevek természetes alakját használták, majd saját maguk is mesterséges neveket hoztak létre. Előbb elfogadták a helyi nyelvek használatát, később már csak az államnyelvi neveknek volt jogosságuk.

Eddig a hatalom névrajzáról volt szó, arról, hogy a hatalom milyen névrajzot alakít ki. A névrajz hatalma pedig abban áll, hogy a tankönyvekben, térképeken, egyéb szövegekben megismert nevek átalakítják a közösség névhasználatát.

Az osztrák hatósági névrendezésekkel egy időben készült szász (és külföldi) térképek alapján kimondhatjuk, hogy bár érezhető a német nyelv hangsúlyosodása a térképeken, de a térképek szerzői nehezen fogadták el, kritikával vették át az új (pontosabban alig ismert) neveket. Még a német szerzők is tompították a németesítést. Tehát nem a nevek voltak a névrendezéskor mesterségesek (hiszen a nevek mind fellelhetők korábbiakról), hanem a tisztviselők a német helységnevek mennyiségét akarták mesterségesen megnövelni (és ez eleinte alig sikerült). Bár feltételezhetően tettük mögött nem a nyelv ápolása állt, hanem az osztrák jelenlét igazolása, mégis jó szolgálatot tettek a nevek fennmaradásának: alig ismert német neveket emeltek be a köztudatba, politikai nyomásra megnőtt, megsűrűsödött az erdélyi német névterület.

Ma, a többnyelvűség teljessége érdekében az Erdélyt ábrázoló (helyszíni tájékozódást segítő) magyarországi térképeken a történelmi német neveket feltüntetik. A neveket a ma elérhető névtárakból veszik át válogatás nélkül. Így ma az érdeklődő (annak ellenére, hogy a szász lakosság szinte teljesen elvándorolt a területről) a német nevek szélesebb körét

gyűjtheti össze a tájékoztató anyagokban, mint amennyit a szász lakosság használt annak idején. A német anyanyelvű számára annak idején mesterkélt hangzásúnak tűnő német nevek ma, nem-németeknek elfogadottakká, hitelesekké váltak.

A századfordulós magyar névrendezés államnyelvi elve mellett felsorakozott a szakemberek jelentős része. Pl. Lóczy Lajos büszkén számol be arról a nehéz küzdelméről, amelynek eredményeképpen elérte, hogy a kisebbségi helynevek feltüntetése a készülő világtérképen csupán ajánlás legyen, és ne követelmény [Lóczy 1910]. A világtérképre a kisebbségi helynevek a magyarországi (és benne az erdélyi) részen nem is kerültek feltüntetésre.

A névrendezés után, a helyi névhasználat szükségességére későn, csak a világháború során ébred rá magyar szakember. Strömpl Gábor cikkében [Strömpl 1917] a szerző neve alatt csak annyi szerepel, hogy: „jelenleg a harctéren”. A szerző keveselli a nemzetiségi neveket a topográfiai térképeken, így megnehezítve a tájékozódást. Strömpl megjegyzi, hogy „ha látjuk, hogy a széleken gyengébb a kultúránk, mint a másajkú környezeté – s ez gyakran van – elégedjünk meg a második hellyel” [Strömpl 1917: 222].

Ma a törzskönyvezett név hozzáférhetősége, egyértelműsége miatt etalon az erdélyi magyar névhasználatban, minden mai névmegállapításnak alapja. A nevek ma már nem differenciálódnak: a törzskönyvezés erőltetett magyarosító jellege révén kialakult hiteltelen név létjogosultsága azonossá vált a sok évszázados magyar nevekével. Pár éves hivatalos voltak többet ér a sok évszázados használatnál.

Hasonló a helyzet a román névrendezés neveivel, az ötvenes évekbeli (vagy akár korábbi) ideológia súlyát érzékeltető településnevek és közterületnevek még most is kísértenek: több névváltoztatás ellenére többször találkozunk a felszabadulás évfordulójáról, vagy orosz katonatisztról elnevezett településnévvel, közterületnévvel hivatalos iratokban. A köztudat pedig még a hivatali változásoknál is lassabban mozdul, még ha a neveket meg is változtatják, pár generáció még mindig a korábbi neveket fogja használni.

Hivatkozott irodalom

- Bartos-Elekes Zsombor, 2004: *Német helységnevéadás és névhasználat a XIX. századi Erdélyben*. In: *Geodézia és Kartográfia* 2004/9: 11–18. Budapest.
- Bartos-Elekes, Zsombor. 2005: *Névhasználat a térképeken (Erdély, XIX. és XX. század)*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék.
- ErdTört (1987): *Erdély története I–III*. Köpeczi Béla (ed.). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jankó, Annamária. 2001: *A második katonai felmérés*. In: *Hadtörténelmi közlemények* 2001/1: 103–129. Budapest.
- Jordan, Peter. 2005: *A helységnevé, mint kulturális örökség*. In: Péntek, János – Benő, Attila (ed.), 2005: *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványai 2. Kolozsvár – Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége. p. 190–196. old.
- Lóczy, Lajos. 1910: *Elnöki megnyitó*. In: *Földrajzi Közlemények* 1910/ IV: 145–151. Budapest.
- Meruțiu, Victor. 1929: *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*. Cluj: Inst. De Arte Grafice „Ardealul”.
- Mező, András. 1982: *A magyar hivatalos helységnevéadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mező, András. 1999: *Adatok a magyar hivatalos helységnevéadáshoz*. Nyiregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Magyar Nyelvészeti Tanszék.
- Monitorul, 1925: *Decretul regal No. 2465 din 25 Septembrie 1925*. In: *Monitorul Oficial* 220 din 7 octombrie 1925. București.
- Ormeling, Ferdinand Jan. 1983: *Minority Toponyms on Maps. The Rendering of Linguistic Minority Toponyms on Topographic Maps on Western Europe*. Utrecht: Utrechtse Geographische Studies.
- Ormeling, Ferdinand Jan. 2003: *Toponymy*. <<http://lazarus.elte.hu/hun/tanterv/c50.htm>>
- Strömpl, Gábor. 1917: *Jövő térképeink névrajza*. In: *Földrajzi Közlemények* 1917/IV–V: 204–223.
- 1898: IV. tc.: *1898. évi IV. törvénycikk a község- és egyéb helynevekről*. In: *Országos Törvénytár* 1898: 35–37. Budapest.